

Wergea

9 mei 1998

uitgave van
De Doolster

1e jaargang - nummer 3 - september 1998

Omslagillustratie

Bart van de Peppel fotografeerde de initiatiefnemers van de speciale bijeenkomst in Wergea. Links Wiebe Blauw en rechts Jitse Hotsma. In het midden Dhr. A. de Vries, oud-medewerker van A.K. Hoekstra, die tekst en uitleg gaf in het voormalige bedrijfspand. In het nieuwe logo van "Kouwe drukte" herkent u ongetwijfeld de hand van René Diekstra, die immers overal van die baanvegersbezempjes laat "slingeren". Het omslag is gelijk een heel stuk fraaier zo.

Een greep uit de inhoud

blz

Voorwoord	3
Verslag van de excursiedag in Wergea op 9 mei 1998	4
De Johannes von Wachemschaats	6
De jaarlijkse bijeenkomst in Arnhem	8
Routebeschrijving	10
Duitse schaatsenmerken	11
IJsbrokken	12
Nieuwe opzet voor Kouwe drukte	13
Koek-en-zopie	14
Ingezonden stukken	15
Herkomst onbekend (3)	16
Schaatsen in een oude koffiebranderij	18
Herkomst onbekend (4)	22
Ruim tien jaar later	24
Hoekstra haakt in bij hardrijders	25
Stempelkaart (6) - Matthy van Klaveren	28
Vraag en aanbod	29-30
Stempelkaart (7) - Aukje Wiersma-de Haan	30
Hoe behandel ik oude schaatsen (1) + (2)	31
Aanhoudend winters	33
Pensky's "uitvinding"	35
Schaatsers op tegels (2)	36
Een besloten veiling - een voorstel	38
Van de redactie	39
Reclameschaatser voor Hoekstra	40

Bijlage

uit de verzameling van Anrie Broere, Didam.
Deze catalogus is van 1892 of iets later. De bij no. 12
genoemde wedstrijden zijn nl. in januari 1892 verreden.

Voorwoord

Dit jaar bestaat de Poolster 25 jaar. Feest dus!

En juist in dit jubileumjaar heeft Gerard Mingelen laten weten er mee te stoppen. Gerard stond als mede-initiatiefnemer aan de wieg van de Poolster. Hij bepaalde als geen ander en op eigenzinnige wijze het beleid en het gezicht van de Poolster. Gerard was in die 25 jaar de Poolster. Hij heeft er altijd voor gewaakt dat de ergste onhebbelijkheid van verzamelaars, namelijk hun hebberigheid, de overhand zou krijgen. Afgezien van het vele praktische werk, dat door Gerard is verzet, is met name zijn doel om de Poolster een club van vrienden te laten zijn die elkaar wat gunnen in al die jaren zijn grote verdienste geweest. Bovendien heeft hij zorg gedragen voor continuïteit in de club. Inmiddels heeft zich een nieuwe generatie verzamelaars bij de Poolster aangesloten. Zij hebben nieuwe ideeën ingebracht. Niet met alle ideeën kan Gerard instemmen, laat staan zijn medewerking aan verlenen. Hij heeft gemeend er nu een punt achter te moeten zetten.

Op onze verzamelaarsdag zullen we uiteraard stil staan bij 25 jaar Poolster en in het bijzonder bij de prominente rol die Gerard Mingelen daarin heeft gespeeld. De redactie wil vanaf deze plaats nu alvast Gerard dankzeggen voor het vele werk dat hij voor de Poolster heeft verricht.

Bestaat de Poolster 25 jaar, met dit derde nummer wordt de eerste jaargang van Kouwe Drukke afgesloten. Er is ruime aandacht voor het schaatsenmakersdorp Wergea, dat op 9 mei door ruim 30 verzamelaars is bezocht. Als bijlage bij deze Kouwe Drukke is een van de oudste - zo niet de oudste - catalogus van de firma A.K. Hoekstra opgenomen. Verder zijn de vaste rubrieken afgewisseld met nieuwe artikelen en wetenswaardigheden, waarbij dit keer vaak de schaats centraal staat.

In dit nummer uiteraard ook aandacht voor de jaarlijkse verzamelbijeenkomst van de Poolster op 3 oktober a.s. in Arnhem, met programma en routebeschrijving.

De redactie beschouwt dit eerste jaar Kouwe Drukke als succesvol. Ook de reacties van de lezers waren positief tot zeer positief. Het komende jaar zal prioriteit gegeven worden aan de verbetering van de inhoud en vooral aan die van de weergave en de technische kwaliteit.

Wiebe Blauw

“Op bezoek bij de Schaatsenmakers van Wergea”

verslag van de excursiedag op 9 mei 1998

De ontvangst met koffie en heerlijke oranjekeek, een echt Friese lekkernij, vond plaats in de tuin van de familie Hotsma. Jitse Hotsma, samen met Wiebe Blauw de organisator van deze bijeenkomst, had op een paar plaatsen zijn collectie Wergeaster schaatsen tentoongesteld. Na het bewonderen van deze unieke verzameling, was iedereen in druk gesprek gewikkeld over schaatsen en andere winterse objecten en dat terwijl de buitentemperatuur tot zo'n 26° C gestegen was. Onder het genot van heel veel koffie, welke door de dames Hotsma en Blauw, met hulp van enkele dames die met hun man meegekomen waren, werd rondgebracht, gaf Jitse een korte uitleg over het verloop van de dag. Ook reikte hij aan ons allen een brochure “Op bezoek bij de schaatsenmakers van Wergea” uit, namens de beide organisatoren. René Diekstra wilde niet achter blijven en maakte velen van ons gelukkig met een verpakkingendoos van Batavus.

Als gastspreker was Dhr De Vries aanwezig, oud schaatsenmaker van de firma A.K. Hoekstra. Hij zou in het nog bestaande gebouw van de voormalige firma, wat nu woonhuis annex dorpzaaltje is, uitleg geven hoe schaatsen vroeger gemaakt werden.

In twee groepen verdeeld togen we op weg voor de rondwandeling door Wergea. Uw verslaggever/fotograaf koos de groep van Jitse, waarbij ook de Dhr De Vries zich aansloot, terwijl de andere groep door Wiebe werd begeleid. Aan de hand van de brochure vertelde Jitse waar en door wie er in het verleden schaatsen gemaakt werden. Wat mij opviel was dat het maken van schaatsen kleinschalig gebeurde, veelal in kleine werkplaatsjes, die nu als garage of schuur worden gebruikt. En toch zijn er duizenden schaatsen in Wergea gefabriceerd.

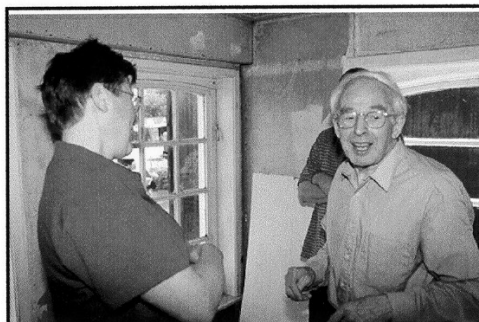
Ook kwamen we op onze tocht schaatsen tegen. Zo ontdekte ik een paar schaatsjes in de vensterbank van een woonhuis. In de achtertuin van de woning Grote Buren 15, waar Kees en Johannes Meinderts het eerste smederijtje hadden, lagen een paar schaatsijzers die daar bij opgravingen gevonden waren.

Gezellig babbelend kwamen we bij de fabriek van de firma A.K. Hoekstra aan, een gebouw van twee verdiepingen met een statig woonhuis er naast, hier had Abraham Keimpes gewoond.

De andere groep zat reeds aan de drank. Ook ons werd een verfrissing aangeboden, welke wij ons goed lieten smaken. Als je bij deze temperatuur over schaatsen gaat praten, dan lust je wel een koud pilsje.

Nu was het woord aan Dhr De Vries. Hij had zijn oude gereedschap meegenomen om aan ons te demonstreren hoe de schaatshouten vroeger gemaakt werden. Welk stuk gereedschap voor een bewerking werd

gebruikt. De Vries wist dit op een leuke en duidelijke wijze aan ons te vertellen. Na afloop van zijn verhaal werden we in kleine groepjes door het voormalige fabriekje rondgeleid. Ik meen dat ik een paar tranen in zijn ogen zag, toen hij de plek aan het raam wees, waar hij vroeger zijn schaatshouten moest maken en vertelde dat hij daar zittend aan dat raam zag dat er

Dhr. De Vries terug op zijn oude stekkie
(foto Bart van de Peppel)

een jongen in de vaart viel en hij naar beneden holde om hem uit het water te halen. Als ik het goed verstaan heb, dan was De Vries voor het laatst in 1946 op deze plek geweest.

Weer beneden gekomen zag ik René Diekstra van de gelegenheid gebruikmaken om gauw een schetsje te maken van een stuk gereedschap, misschien wel voor zijn nieuwe boek. Na het schild van Hofleverancier bewonderd te hebben namen we afscheid van onze gastvrouw en gastheer, de huidige bewoners van het pand, en vervolgde onze groep de rondwandeling door Wergea. Zo kwamen we na nog een paar pandjes bekeken te hebben weer terug in de tuin van de fam. Hotsma. Toen was er soep en broodjes, hetgeen we ons goed lieten smaken, hulde aan de kok, Anneke!

Als dank voor deze bijzonder geslaagde dag, bood Matthy van Klaveren de beide organisatoren een door Niko Mulder gemaakte collage aan. Daar Niko en Matthy niet op de hoogte waren van de aanwezigheid van Dhr. De Vries, werd hem gevraagd of hij ook belangstelling had voor deze collage. Dit stelde hij zeer op prijs, zodat Niko er voor gezorgd heeft dat ook De Vries de collage heeft gekregen.

Hier en daar werden nog wat ruitjes en handel gedreven en onder het genot van een drankje werd er nog wat nagepraat. Zo kwam er een einde aan een bijzonder geslaagde dag.

Er rest mij nog, namens alle 32 deelnemers en een onbekend aantal begeleidende dames, de organisatoren van deze geslaagde dag te bedanken, maar vooral de familie Hotsma voor de geboden gastvrijheid.

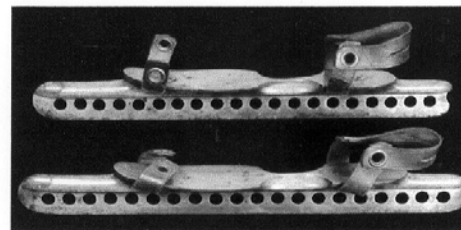
Bart van de Peppel

De Johannes von Wachemschaats

In dit nummer van "Kouwe Drukte" vindt u een terugblik op de zeer geslaagde dag in Wergea. Daarom leek het me een goed idee eens aandacht te besteden aan misschien wel de meest mysterieuze en zeldzaamste schaats, die in Wergea gemaakt is.

Er is natuurlijk wel iets over bekend, maar meer nog onbekend. Verzame-

laars kennen deze schaats als de "gatenschaats". Deze schaats is in Nederland - voor zover wij weten - exclusief gemaakt door de firma Hoekstra; de gaten zijn er overigens in gemaakt om de schaats lichter te maken. In een catalogus uit ± 1900 wordt er reclame voor

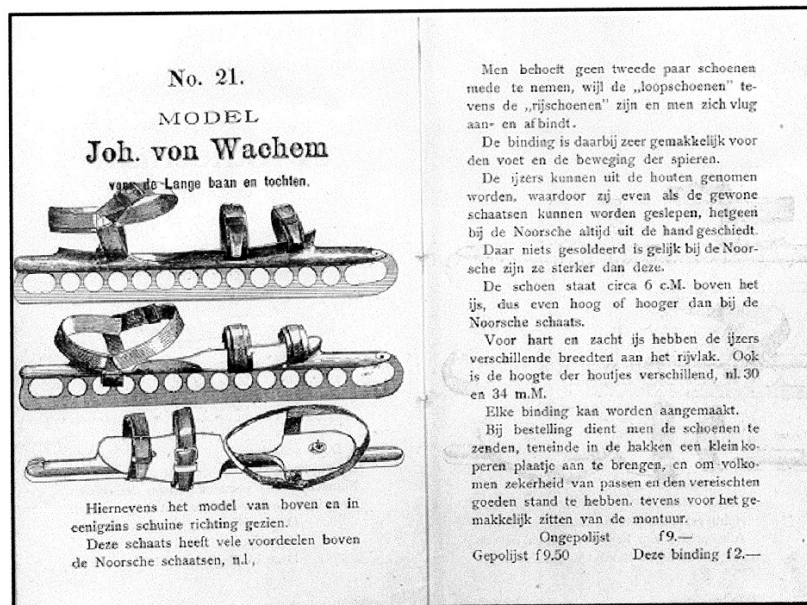
gemaakt en wordt hij aangeprezen als een schaats, prima geschikt voor tochten en voor de lange baan.

Waarschijnlijk is deze schaats "uitgevonden" door Joh. von Wachem. Maar wanneer? En was deze man een Duitser? Misschien kan een bezoek aan het Werkmuseum in Remscheid uitkomst bieden Wellicht heeft hij zich laten inspireren door andere "gatenschaatsen"? Want ook in Amerika werden in de tweede helft van de 19e eeuw gatenschaatsen gemaakt. Zelf heb ik twee paar Amerikaanse exemplaren in mijn collectie.

Van de Hoekstra-gatenschaats zijn er, voor zover mij bekend, maar 3 paar getraceerd: in het schaatmuseum van Gauke Bootsma en in de collecties van Fred de Vegt en ondergetekende. Ze zijn gemakkelijk te herkennen. Ten eerste aan de vorm (zie foto) en ten tweede aan het stempel van Hoekstra, dat in het hout is geslagen. Hierbij moet ik onwillekeurig denken aan de vroegere reclamekreet "Rang is alleen Rang als er Rang op staat". En een Hoekstra (gaten)schaats is alleen een Hoekstraschaats als er Hoekstra op staat!

Tot zover de bekende gegevens. Veel vragen blijven nog over. Zijn er veel exemplaren van gemaakt en verkocht? Waarschijnlijk niet, want bij navraag bij de nog levende schaatsmakers die bij Hoekstra hebben gewerkt, Jetze Koster en Abe de Vries, vertelden ze mij dat er in de

dertiger jaren nog vrij veel schaatsijzers en -houten van dit type aanwezig waren. Verdere informatie konden zij niet geven. Ook de dorpshistoricus

Pagina uit catalogus van Hoekstra, ca. 1900

Spijkstra bleef op veel vragen dienaangaande het antwoord schuldig.

Is er veel op dit type schaatsen gereden? Ook dat moet betwijfeld worden. Om te beginnen waren ze vrij duur (f 9,50 per paar) en ook zijn er geen foto's bekend, waarop je mensen met deze schaatsen ziet. Op één uitzondering na: in een jaargang van het weekblad "De Prins" uit 1909 ben ik een foto tegengekomen, waarop je een man op gatenschaatsen ziet staan. Dit was een groepsfoto, gemaakt bij een wedstrijd van corpsstudenten, een exclusieve studentenclub.

Al met al dus een schaats, waar nog heel wat speurwerk naar te verrichten valt. Voor nadere aanvullingen houd ik mij dan ook van harte aanbevolen.

Annie Broere.

Verzamelaars pakken uit op zaterdag 3 oktober in Arnhem

Als deze "Kouwe drukte" bij u in de bus valt staan we alweer aan de vooravond van onze jaarlijkse bijeenkomst, waaraan een paar nieuwe items zijn toegevoegd. Het programma voor deze dag bestaat uit:

1	9.00 - 10.00 uur	inrichten van uw stand	
2	10.00 - 13.00 uur	kijken, ruilen en genieten	
3	13.00 - 13.45 uur	a. toelichting en uitleg over tegels	
		b. het herkennen van valse schaatsen	
4	13.45 - 14.15 uur	even stilstaan bij 25 jaar "De Poolster"	
5	14.15 - 15.00 uur	vergadering over	- het afgelopen jaar
			- het komende jaar
6	15.00 - 16.00 uur	nababbelen en inpakken	

Bovenstaande zes punten wil ik toch nog even nader toelichten.

1. Iedereen krijgt de beschikking over twee tafels, één voor het ruilmateriaal en één voor de expositie. Door de verwachte drukte kan hiervan niet afgeweken worden. Onze verzamelkring heeft het afgelopen jaar immers een grote aanwas van nieuwe verzamelaars opgeleverd en hoewel we een grote ruimte tot onze beschikking hebben is deze natuurlijk niet onbeperkt.
2. Herhaaldelijk bent u in het verleden reeds gewezen op onze doelstelling die ik hier toch nog even wil herhalen, ook voor onze nieuw toetredende verzamelaars. Wij verwachten van onze verzamelaars dat ze hun laatste aanwinsten tonen en dat ze hun ruilmateriaal daarnaast ook meenemen. Soms kan een ruil niet met gesloten beurs plaatsvinden. Wij doen een dringend beroep op u om dat in eerste instantie wel te proberen. We hopen in ieder geval dat u iets van uw gading kunt vinden en dat u kunt genieten van de vele fraaie attributen die tentoongesteld staan.
3. Op deze dag hebben we een tegelkenner in ons midden die graag uw tegels nader onder de loep neemt, neem dus uw tegels zeker mee. Annie Broere zal in ieder geval een selectie uit zijn omvangrijke verzameling schaatstegels ten toon stellen.

Het tweede item gaat over valse schaatsen. Heeft u dus een vermoeden dat ook u schaatsen heeft waarvan aan de echtheid moet worden getwijfeld, neem deze dan mee. Met zijn allen kunnen we daar nader op ingaan.

4. 25 jaar geleden kwamen een paar fanatieke enthousiastelingen voor het eerst bij elkaar en omdat beide nog enkele verzamelaars kenden werd een verzamelkring gestart, die minimaal éénmaal per jaar bij elkaar probeerden te komen. We moeten even stilstaan bij de eerste 25 jaar van de verzamelkring "De Poolster".
5. Een korte terugblik op het afgelopen jaar. Uiteraard komt hierbij ons bulletin "Kouwe drukte" aan de orde. Ook de financiële verantwoording passeert de revue. Vervolgens willen we even van gedachten wisselen over het komende jaar. Voor dit alles hebben we drie kwartier ingeruimd, maar we hopen dat we dit kunnen beperken tot een half uurtje.
6. Inpakken en wegwezen? Of wilt u met bepaalde mensen nog even gezellig nababbelen? Wat ons betreft alles kan en alles mag.

Zoals u ziet kan het een welbestede dag worden. Uw inbreng is op alle fronten gewenst zodat we allen met een voldaan gevoel weer naar huis kunnen afreizen.

Tot ziens op 3 oktober,

Matthy van Klaveren

Adres en routebeschrijving

De bijeenkomst vindt plaats in de scholengemeenschap Mariëndaal, waar Anrie Broere werkzaam is. Het adres is:

Heijenoordseweg 9 / tel. 026 - 3526600

Wilt u er rekening mee houden dat er in het gebouw en de naaste omgeving **geen** voorzieningen zijn voor de lunch. Zelf voor zorgen dus. Voor voldoende koffie en frisdrank wordt gezorgd.

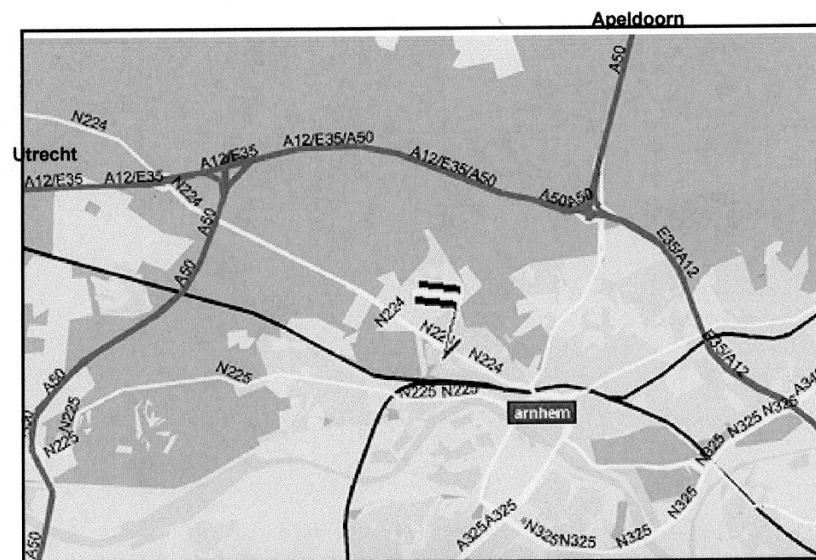
Met vragen over de bijeenkomst kunt u terecht bij:

Anrie Broere (0316-223081),
Bart van de Peppel (0318-416489) of
Matthy van Klaveren (0251-241492).

Indien u **niet** kunt komen stellen wij het zeer op prijs als u zich afmeldt bij één van bovenstaande personen.

Zo bereikt u Groot Klimmendaal met eigen vervoer:

- Vanuit het centrum van Arnhem richting Utrecht (N224). Voorbij de afslag Het Dorp bij de verkeerslichten linksaf (Heijenoordseweg). Kort daarna de eerste inrit rechts (sector volwassenen en De Deel).
- Vanuit richting Utrecht via de A12. Afslag Oosterbeek/Arnhem-centrum (N224). Bij de vijfde verkeerslichten rechts (Heijenoordseweg).
- Vanuit alle andere richtingen via de A12 eerst richting Utrecht kiezen en vervolgens de afslag Oosterbeek/Wolfheze/Ede-Oost (N224). Bij de zesde verkeerslichten rechtsaf (Heijenoordseweg).

Let op de oranje pijlen!

Tot ziens allemaal op zaterdag 3 oktober a.s.

Duitse schaatsenmerken en -makers

In de vorige Kouwe Drukke vroeg Simon Verschuere zich af van wie het merkteken van de valk met uitgespreide vleugels afkomstig is. Bart van de Peppel antwoordde toen dat het teken van de Gebr. Falkenroth is. Hij op zijn beurt vroeg zich af waar de Gebr. Falkenroth vandaan kwamen.

Antwoord: uit Haspe, een gehucht onder Hagen, dat zo'n 25 km ten noordoosten van Remscheid ligt.

Er wordt regelmatig gevraagd naar de herkomst van Duitse schaatsenmerken en de datering ervan. Frits Locher en ik zijn momenteel bezig Duitse schaatsenmakers in kaart te brengen, in het bijzonder die uit het Duitse Roergebied. Wij zijn van plan in december van dit jaar een brochure te maken waarin zoveel mogelijk staat over de Duitse makers en hun merken. Daarbij maken we onder andere gebruik van *Remscheids Weg zur Schlittschuhschiede der Welt* van Gerhard Esser uit 1978. Als jullie namen of merken van Duitse makers hebben (bekende en onbekende), wil je dit aan één van ons laten weten zodat we ze bij het overzicht kunnen betrekken.

Wiebe Blauw Endegeesterstraatweg 13, 2342 AJ Oegstgeest
071-5175873
Frits Locher Prof. Lorentzstraat 15, 7557 AV Hengelo
074-2915592

Nog meer onderzoek

Wat is er toch met die inventarisatie van schaatsenmakerscatalogi gebeurd?

Bij het verwerken van de toegezonden overzichten werd al snel duidelijk dat een grondiger vergelijking gewenst is. Immers, als twee catalogi allebei worden omschreven als "Ruiter-Akkrum, circa 1930", kan het toch nog zijn dat het om verschillende uitgaven gaat.

Het is mijn bedoeling om zorgvuldiger onderzoek te doen (ook bij de schaats- en streekmusea) en dan tot een publicatie te komen waarin alle bekende prijscouranten kort worden beschreven in (voor zover mogelijk) chronologische volgorde per schaatsenmaker. Van de voorzijde van iedere opgenomen catalogus zal een afbeelding worden afgedrukt om de herkenbaarheid te vergroten. Wie heeft er zin mij hierbij te helpen?

Niko Mulder

Ijsbrokken

Een oud-Vlaardinger, Henk Mostert, tevens schaatsenverzamelaar, maakte mij erop attent dat niet alleen de ijsmoppen in Vlaardingen en omgeving grote bekendheid hadden, maar ook de ijsbrokken. Toen ik het artikel van Niko Mulder over de Ijsmoppen (zie "Kouwe drukke" nr. 2, blz. 18-22) nog eens herlas, bleek dat Ad Verburg, de vroegere bakkerszoon in Vlaardingen, er melding van maakte dat "het bakken van ijsmoppen en het maken van ijsbrokken een tijdrovend werk is". Verder komen de ijsbrokken in het artikel niet ter sprake.

Wat zijn nu ijsbrokken?

Al drie generaties lang worden 's winters bij blijvende vorst door banketbakkerij Nic. Molendijk ijsbrokken gemaakt.

Ijsbrokken hebben hetzelfde model als Zeeuwse babbelaars, maar ze zijn ongeveer drie keer zo groot. Bestaat de babbelaar vooral uit boter en karamel, de ijsbrokken zijn samengesteld uit suiker en menthol. De bereiding vraagt vakmanschap:

de suiker wordt heet gekookt tot een vloeibare massa. Vervolgens wordt menthololie toegevoegd. Als het goed geroerd is, wordt het geheel uitgestort op bijvoorbeeld een bakplaat en begint de massa af te koelen. Nu moet er snel gewerkt worden. Met vijf of zes man wordt de substantie in lange stengels gerold. Dit moet gebeurd zijn voordat het is afgekoeld, anders is het te hard voor bewerking. Vervolgens worden de stengels in gelijke brokken gestoken en krijgen ze de vorm van de babbelaar. Vroeger werden ze in speciale zakjes verkocht, nu worden ze bij verkoop in cellofaan verpakt.

Tijdens de winter van 1996-1997 werden ze verkocht voor f 3,25 het ons. In een ons gaan ongeveer tien ijsbrokken.

Net als bij de ijsmoppen werden de ijsbrokken vanouds her door de boeren uit Maasland en omgeving als trofee meegenomen van hun schaatstocht naar Vlaardingen.

Ijsbrokken zijn een echte winterse lekkernij. Ze geven na het nuttigen door de menthol een warm gevoel van binnen. Zodra de temperatuur boven het vriespunt komt, worden de ijsbrokken kleverig en plakkerig, een teken van dooi.

De ijsbrokken van banketbakkerij Nic. Molendijk worden 's winters ook verkocht door bakker Frans Hazenberg, de maker van de ijsmoppen. Ook de ijsbrok is een exclusief Vlaardings product. Al drie generaties maakt banketbakkerij Molendijk ijsbrokken. Het huidige recept is waarschijnlijk van zijn grootvader.

Hoe oud de ijsbrok precies is, is niet bekend. Het is mogelijk dat de ijsmop en de ijsbrok uit concurrentieoverwegingen ooit door twee verschillende bakkers aan de man zijn gebracht.

Banketbakkerij Nic. Molendijk is gevestigd aan de Groen van Prinsterenstraat 156 in Vlaardingen, dicht bij de vaart door het Westland.

Mocht er de komende winter schaatsijs liggen in het Westland, dan is een bezoek aan banketbakkerij Nic. Molendijk niet te versmaden. Wil de bezoeker in het eerste nummer van de Kouwe Druk in 1999 even verslag doen?

Wiebe Blauw

Nieuwe opzet voor "Kouwe drukte"

Tot nu toe is er volgens afspraak (bijeenkomst Arnhem 1997) bij elk nummer een herdruk van een oude catalogus als gratis bijlage verschenen. De drukwaliteit van de eerste twee pogingen liet helaas te wensen over. Vooral dankzij de inspanningen van Bart gaat het nu al veel beter.

Zoals Wiebe al schreef in het voorwoord: ook de kwaliteit van het blad zelf moet omhoog. Scherpere afdrukken op beter papier, indien mogelijk met een omslag of middenpagina in kleur. Dat kost geld natuurlijk. Toch willen we met de abonnementsprijs van f 25,- (inclusief omslagkosten van de jaarlijkse bijeenkomst) niet al te veel omhoog.

In de toekomst willen wij daarom herdrukken van schaatsenmakerscatalogi tegen kostprijs aanbieden aan abonnees van dit blad. De prijs zal variëren met het aantal pagina's en hoger uitvallen bij eventuele kleurendruk.

Om jullie een indruk te geven van de kwaliteit zal er op de a.s. bijeenkomst een proefdruk ter inzage worden gelegd van de luxe-catalogus (in kleur!) van Hoekstra van vlak voor de oorlog. Je kunt de drukwaliteit dan ter plekke vergelijken met het origineel.

Deze en volgende herdrukken zullen steeds worden geadverteerd in ons blad en bestellingen kunnen worden geplaatst door de prijs (inclusief verzendkosten) over te maken op het gironummer van Niko.

Dit voorstel en een eventuele verhoging van de abonnementskosten komt in de korte vergadering op 3 oktober uiteraard aan de orde.

De redactie

Koek-en-zopie

Hier worden nieuwtjes uitgewisseld. Zo gaat dat al eeuwen op het ijs, en nu ook in Kouwe drukte

Vals?

Er zijn recentelijk maar liefst drie paar zwanenschaatsen op de markt verschenen in de omgeving van Groningen. Allen met drie haasjes of konijntjes als merkteken. Hier is waakzaamheid geboden, vooral omdat er een fiks prijskaartje aan hangt. Op de aanstaande bijeenkomst zal Alex Kampinga een paar meebrengen zodat andere deskundigen er hun oordeel over kunnen vellen...

Glijdend door de tijd op bevroren water

Vanaf 18 september tot en met 8 november 1998 exposeert René Diekstra in het Stedelijk Museum, Melkmarkt 41 te Zwolle. "Het wordt iets heel bijzonders" zegt hij er zelf van. De opening wordt verricht door Dhr. Nooitgedagt. Het museum is maandags en zondagochtend gesloten.

Op 28 oktober wordt op dezelfde locatie het "eerste" exemplaar van het prachtwerk "Glijdend door de tijd op bevroren water" uitgereikt aan Prins Willem Alexander. Een hele eer voor René natuurlijk, die zijn boek overigens met vijf gulden korting - voor f 34,95 - aanbiedt aan de Poolsterverzamelaars.

Lezing Bart van de Peppel

Op 16 november a.s. houdt Bart een lezing voor de vereniging Oud-Wageningen. Dat zal wel nachtwerk worden, want Bart is een smeugig verteller!

Terug op een oud nest

Het aantal bij "De Poolster" aangesloten verzamelaars stijgt nog steeds. De teller staat op 63. We hopen op 3 oktober veel van deze "nieuwe" handen te kunnen schudden. Eén "nieuweling" heten we hier speciaal welkom: Gauke Bootsma van het Eerste Friese Schaatsmuseum in Hindeloopen. Gauke was ooit al lid en maakt nu z'n comeback. Hier in de koek-en-zopie zijn we er heel gelukkig mee.

Kalender

In april opperde Ad Gras om een kalender uit te geven met afbeeldingen van schaatsenmakersaffiches. Bij navraag blijkt een kalender minder geschikt en het jaar 2000 al niet meer haalbaar! Dit soort projecten kost tijd! Misschien even opzouten dit grandioze idee, of is er iemand die hiermee aan de slag wil?

Ingezonden stukken

“Poolster naar 200 leden, mits ...”

Het tweede nummer van Kouwe Drukke zag er zeer verzorgd uit, met een zeer leesbare, interessante en gevarieerde inhoud. Jammer dat de verspreiding nog zo beperkt is. Dat moet veranderen. Het is toch niet zo moeilijk om onder de vele duizenden schaatsliefhebbers in Nederland enige honderden op te sporen die belangstelling voor dit gezellige clubblad hebben. Ik voorspel - mits goed gemanaged - een toekomstig ledental van de Poolster van minstens 200. Maar daarvoor moet wel het een en ander gedaan worden. Een stand op de verzamelaarsbeurs in april jl. was een goed initiatief. Zo moeten er meer volgen. Veel hangt natuurlijk af van de eigen leden. Dat zijn de echte propagandisten van de Poolster! En van hun enthousiasme moet het vooral komen!

M. Nieuwhof

De hiernaast genoemde stichting stelt zich ten doel het Eerste Friese Schaatsmuseum te steunen.

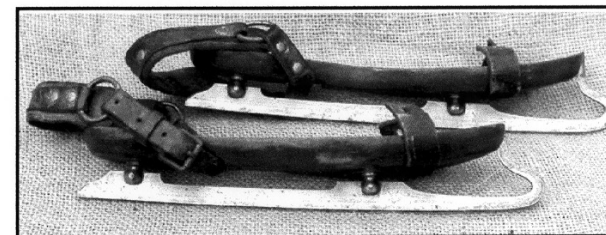
Als donateur heeft u tijdens openingsuren op vertoon van lidmaat-schapskaart gratis toegang tot het museum en ontvangt u éénmaal per jaar de gratis Nieuwsbrief.

U kunt::

- persoonlijk donateur (minimumbijdrage f 25,-) of
- gezinsdonateur (minimumbijdrage f 40,-) worden.

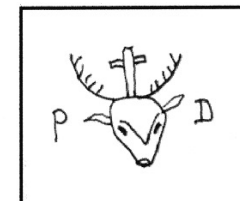
Ja , ik wil donateur worden van de Stichting vrienden van het Eerste Friese Schaatsmuseum in Hindeloopen.		postzegel niet nodig
Wijze van donatie aankruisen s.v.p.		
☐ Persoonlijk donateursschap à f		
☐ Gezinsdonateursschap à f (donateursschap per kalenderjaar)		
Indien u deze aanmeldingskaart instuurt, dan zenden wij u een acceptgirokaart.		
Naam:		
Straat + nr.:		
Postcode:		
Woonplaats:		
STICHTING VRIENDEN VAN HET EERSTE FRIESE SCHAATSMUSEUM		
Antwoordnummer 820 8700 WD Hindeloopen		

Herkomst onbekend (3)

De hier afgebeelde schaatsen zijn door Teun Wanink gekocht in Zweden. Ze zijn jarenlang gebruikt door een Zweedse familie en

daarna door een Nederlands gezin dat daar woonde. Teun schat dat ze waarschijnlijk van voor de eerste wereldoorlog zijn. De schaatsen zijn ware informatiedragers. Op de bevestigingssteunen staan de letters DRGM. Op de klinknagels staan sterren en op de voorste verhoging in de schenkel staat het merkteken van een hert met St. Hubertuskruis en daarbij de letters P D.

Weet iemand waar deze initialen voor staan?

Wie kan me meer vertellen over deze fraaie schaatsen?

Teun Wanink (0224-571262)

Hoewel de redactie de letters PD ook niet thuis kan brengen, kunnen we wel een tip van de sluier oplichten.

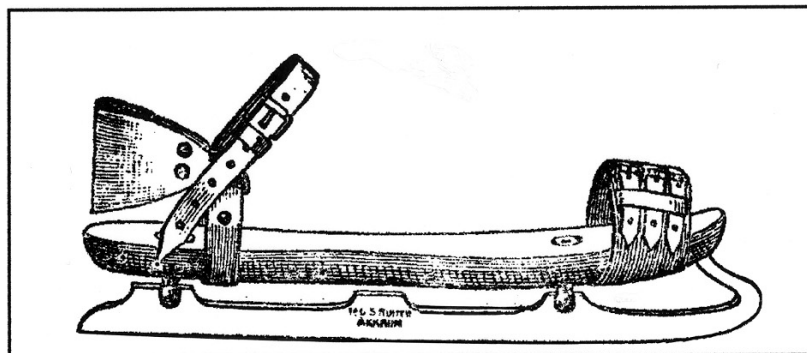
We hebben hier te maken met kunstschaatsen met een verhoogde voetstapel. Wiebe Blauw geeft aan dat deze “kunstschaats op pootjes” afkomstig was uit Duitsland en Amerika en werd gemaakt tussen 1910 en 1930 (*Friese Schaatsenmakers*, blz. 20).

DRGM staat voor Deutsches Reichs-Gebrauchsmuster. Dit zogenaamde “kleine patent” (het bestaat nog steeds!) garandeert op korte termijn een wettelijke bescherming op allerlei uitvindingen, behalve arbeids- en fabricageprocessen (www.vjp.de/topics/gebrauch.htm). Bij deze willen wij de heer De Vegt vragen eens wat dieper op het D.R.G.M. in te gaan.

De ster (☆) is het meesterteken van de Breinermoorse schaatsenmakers (Broere, *Schaatsen en schaatsenmakers*, p. 51 + 75). Overigens merkt Michael T. Heinze op dat er tot ca. 1925-1930 “Sternschöfels” zijn gemaakt. De ster zou betekenen dat het ijzer nog door de smid zelf tot staal was gehard (*Breinermöerkes*, blz. 8).

Dit type schaats komen we in meerdere verzamelingen tegen. Zo heeft Alex Kampinga een vrijwel identiek exemplaar, maar met de initialen E M en zonder hert en kruis. Ook hiervan weten wij niet welke maker er achter zit. Het elders in dit nummer door Wiebe en Frits aangekondigde merkenonderzoek in de omgeving van Remscheid zou in Noord-Duitsland ook niet overbodig zijn.

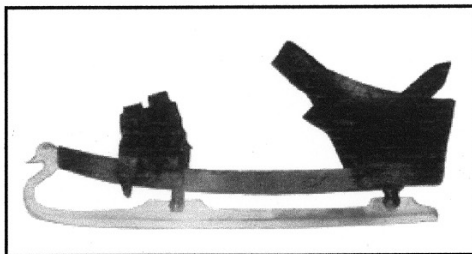
In een iets gewijzigde vorm is het model ook gemaakt bij G.S. Ruiter, Akkrum en bij T. Faber in Beetsterzwaag (Blauw, blz. 20).

No. 39 uit de prijscourant van G.S. Ruiter, Akkrum uit 1918

Bij het Ruiter-model in de musea van Alex Kampinga en Gauke Bootsma valt de grovere uitvoering van de bevestigingssteunen op. Is dit gedaan om geen problemen te krijgen met de Duitse uitvinder, die deze steunen nu juist met het DRGM beschermd had?

Zowel schenkel als voetstapel van Teun Waninks schaatsen vertonen ook erg veel gelijkenis met de Duitse zwanenschaats op blz. 3 van René Diekstra's boekje *Winteraardigheden*.

Zwanenschaats, Winteraardigheden, blz. 3

Schaatsen in een oude koffiebranderij

Het Groninger Schaatsmuseum van Alex Kampinga uit Sappemeer is klaar, maar helaas laat de gezondheid van zijn vrouw Tiny de officiële opening nog niet toe. "Kouwe drukte" ging toch alvast kijken. Het was aardig de moeite waard.

Alex is vanaf 1986 verzamelaar van een artikel waarop hijzelf amper uit de voeten kon. "Ik had er niks mee". In een periode dat hij wel zeven dagen per week werkte als verkoopleider bij een groothandel in elektrotechnische materialen - het bedrijf was kort voordien failliet gegaan en maakte mede onder impulsen van Alex een herstart - voelde hij aan dat hij wat afleiding nodig had. Op zekere dag lag er een reclamedrukwerkje van drukkerij Havé tussen de bedrijfspost: "*Houten schaatsen uit de verzameling van Bert van Voorbergen*". Alex wist gelijk: "Dit moet ik ook gaan doen!". "Maar als het een boekje over strijkijzers was geweest, had ik die nu waarschijnlijk verzameld".

De dag erop is hij gelijk begonnen. Jarenlang heeft hij samen met Tiny in de weekends verzamelbeurzen en zo afgelopen. Vanaf 1989 kwam daar de jaarlijkse bijeenkomst van "De Poolster" bij. Al in een vroeg stadium was het hem duidelijk dat iedereen zou moeten kunnen meegenieten van zijn verzameling. "Dit is niet alleen voor mezelf." Er is dan ook heel gericht naar een klein museum toegewerkt.

Het schaatsmuseum in de oude koffiebranderij

Geruime tijd is er gezocht naar een huis dat geschikt is om er een expositieruimte bij in te richten. Begin 1996 vinden ze aan de Noorderstraat 274 in Sappemeer een woonhuis met een vrijstaande schuur erachter. Er werden voor de oorlog koffiebonen in gebrand, maar dat Alex er een andere bestemming voor heeft hoeft geen betoog. Helaas, zijn plannen staken niet met die van de gemeente. Vlak na aankoop

blijkt dat het pand op de nominatie staat om te worden afgebroken: er moet een ontsluitingsweg naar een nieuwbouwwijk worden gecreëerd. Om juridisch sterker te staan bij het aanvechten van deze sloopplannen roept hij de stichting "Groninger Schaatsmuseum" in het leven. Ze verweren zich zo heftig, dat de lokale pers er lucht van krijgt. Alex krijgt veel gratis publiciteit als hij met grote reclameschaatsen al op een foto in de krant komt. Uiteindelijk haalt de gemeente bakzeil.

Geheel 1997 werkt hij aan de verbouwing van het pand: muren voegen, vloerbalken herstellen, glas zetten, cv installeren, elektro aanleggen, vitrinekasten maken, noem maar op. Praktisch alles doet hij zelf. Vanaf begin dit jaar, inmiddels met vervroegd pensioen, werpt hij zich op de inrichting, die nu in feite is afgerond. Alleen de officiële opening is dus nog even op de lange baan geschoven. Een lachende Alex: "Volgens schema zou ik in 1998 opengaan, dat kan dus ook nog op 31 december". Afgezien van sponsoring door relaties uit het bedrijfsleven heeft Alex zijn plannen uit eigen zak gefinancierd. Die onafhankelijkheid wil hij ook het liefst behouden. Sponsors en donaties zijn natuurlijk welkom, maar verplichtingen voortkomend uit subsidies of entreegelden gaat hij liever uit de weg. Gratis toegang dus. Vroege bezoekers, zoals Haije Kedde ("met zo'n mooie ruimte zou ik zelf ook weer een museum inrichten"), Wiebe Blauw, René Diekstra en Cees Luten van het Verzamelmuseum in Veendam waren "onder de indruk". "En een Amerikaan die hier via een Groningse antiquair binnenkwam werd zelfs helemaal dolenthousiast".

Het is de bedoeling dat het museum in ieder geval op zondagmiddag open is en daarbuiten in ieder geval op afspraak. Voor de mensen uit de omgeving geldt bovendien: "als het bord op de oude bakkersslee voor staat en de Groninger vlag uithangt, zijn we open". Verzamelaars van "De Poolster" zijn op afspraak natuurlijk altijd van harte welkom.

De verzameling

Als je de oude koffiebranderij binnenkomt - zelfs in een rolstoel hoeft je geen drempelvrees te hebben - staat links een enorme Groninger bakslee (een looike) uit Uithuizen. In voor- en najaar werd hij door het paard door de modder gesleept en 's winters over sneeuw en ijs. De slee is geregistreerd door de Groninger Arresleden Vereniging, die net als in Friesland met een "stamboek" bezig is. Alex heeft hem zelf helemaal in oude stijl gerestaureerd. Alleen de witte bie is een eigen toevoeging.

Rechts van de ingang hangen natuurlijk eerst de bekende Groninger schaatsen met de schuin oplopende en met hout omgeven hals. Volgens Alex is de techniek van het met de nerf mee krommen van het hout afkomstig van de sloepenbouwers uit de omgeving. Overeenkomstig hun werkwijze werd ook het schaats hout onder spanning gestoomd waardoor geleidelijk aan de kromming er in kwam. Dit type schaatsen draagt nooit een naam of herkenningsteken

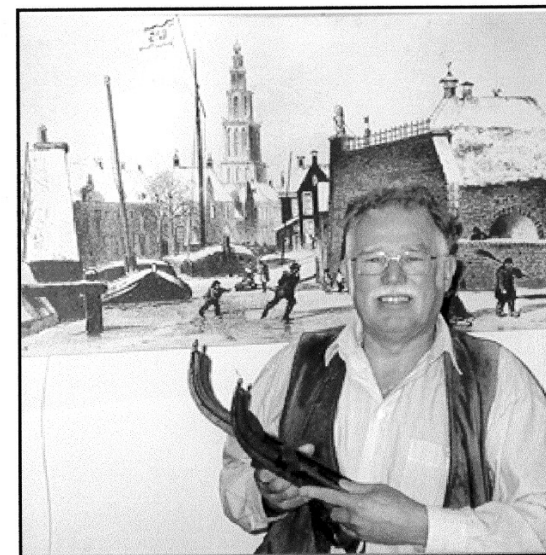
van de maker. Het was een gezamenlijk product van smid, stelmaker (timmerman) en zadelmaker. Vandaar.

Recht voor ons staat het bureau van de "conservator" met erachter een grote reproductie van een oud wintertafereel van een plekje in de stad Groningen dat door sommige bezoekers nog wordt herkend ("hé, daar hebben we gewoond").

Afgezien van wat winterkiesjes uit de omgeving, schaatsen en schaatsdozen van Noorman (Den Ham) en zo, is de collectie verder algemeen van aard. De schaatsen hangen keurig gegroepeerd bij elkaar aan panelen die Alex zelf voor dit doel in elkaar heeft geklust. Friese bij Friese, Breinermoorse bij Breinermoorse, zwierders bij zwierders, Wichers bij De Salis, enzovoort.

De meeste schaatsen hebben een grondige opknappbeurt gehad. Deze handige doe-het-zelver deinst er niet voor terug om desnoods een schaats van een bijpassend, zelfgestikt montuur te voorzien. Voor dit soort karweitjes heeft hij zelfs een klein werkplaatsje ingericht. Aan alles is gedacht.

In de vitrinebakken liggen schaatsenmakerscatalogi ("in april op een vlooiemarkt nog wat bemachtigd van Nijdam en Hoekstra; het is er dus nog wel!") of bijzondere schaatsen, zoals een paar kruischaatsen van rond 1700 gekocht op de verzamelaarsbeurs in Utrecht van een krasse mevrouw, die ze had gevonden in een boerderij in Limburg.

Alex met een paar Groninger schaatsen

Alex "heeft wat" met Wichers de Salis schaatsen. Bijzonder is een oud paar van Pool & De Vries uit Warga, die kort voor 1900 maar een paar jaar hebben samengewerkt.

Verder is de ruimte opgesierd met allerhande porselein en plaatwerk. Vooral de oude affiches van Nooitgedagt en Ruiter-Akkrum springen in het oog, evenals de sneeuwpret op een 19e eeuwse schoolplaat uit het fonds van uitgeverij Noordhoff en op steen gedrukt door Trap.

Nieuw voor mij is een reclamelichtbak van Ruiter in ijzeren omhulsel. "Hij werkt nog", zei Alex. "Sluit aan dat ding" dacht ik gelijk.

De lengte van de routes van de Elfstedentocht en de Noorderrondritten wordt met speldenkoppen op een oude kaart inzichtelijk gemaakt. Daarbij in de buurt hangt een herkenningsvaantje uit de Elfstedentochten uit de oorlogsjaren. Het ziet er uit als een groot speldenkussen.

Stel je voor dat Angenents en Hulzeboschen daarmee op pad moesten!

Heel bewust heeft Alex er voor gekozen om de ruimte niet helemaal vol te proppen. Overdaad schaadt. Hij hoeft voorlopig niet bang te zijn dat hij het pand uitgroeit met zijn collectie. De zolderruimte - nu nog vrijwel ongebruikt - leent zich uitstekend voor bijvoorbeeld de nabootsing van de werkplaats van een schaatsenmaker, zoals we die ook bij Gauke Bootsma in Hinde-loopen vinden.

Hoewel hij elke dag wel even in z'n museum komt, wil hij kennelijk ook in huis aan zijn hobby worden herinnerd. In de woonkamer bijvoorbeeld heeft hij nog een zwanenschaats van Gustav Henckell (met muis), ijsstok en ijschaken en een tegeltabelau achtergehouden, allemaal zaken die in het museum niet zouden misstaan. En dan nog de al eerder genoemde model-schaats van schaatsenmaker De Boer uit Finsterwolde (later Blijham) van wel 1.64 m lang. Hij werd er ooit over opgebeld door een oud-medewerker van deze firma. "Wil je hem krijgen of kopen?" was de vraag. Alex wilde hem eerst wel even zien, het eten moest maar even wachten, gelijk er op af. Het werd uiteindelijk kopen, maar voor 35 gulden was het in feite nog een cadeautje!

Niko Mulder

Schoolplaat, 2e helft 19e eeuw

Herkomst onbekend (4)

Wie weet wat voor een schaats (zie schets op de volgende pagina) dit is? Een schoonrijders- of zwierschaats?

Wat is het land van herkomst? Frans, Duits of Engels. Ik hou het op Scandinavisch. Deens, Noors of Zweeds.

De enige afbeeldingen die ik heb kunnen vinden staan in het boekje van de Verzamelkring "De Poolster", publicatie N° 3 winter 1984 in het artikel "Afbeeldingen van schaatsen uit het Noors schaatsmuseum" van Trondhjems Skøiteklub".

Wie kan mij helpen aan documentatie die te vermenigvuldigen is?

Bart van de Peppel

Reactie van Niko Mulder:

De afbeeldingen zijn inderdaad heel slecht. Ook in het oorspronkelijke boek "Festskrift", uitgegeven t.g.v. het 25-jarig bestaan van de Noorse schaatsbond in 1918 - het verscheen overigens pas in 1920 - is de kwaliteit pover. Hierbij een afbeelding ter illustratie. In het jaarboekje van de Kristiania

Skøiteklub uit 1918, waarin de toenmalige collectie van het museum in Oslo ook staat afgebeeld, zijn de fotootjes nog donkerder uitgevallen.

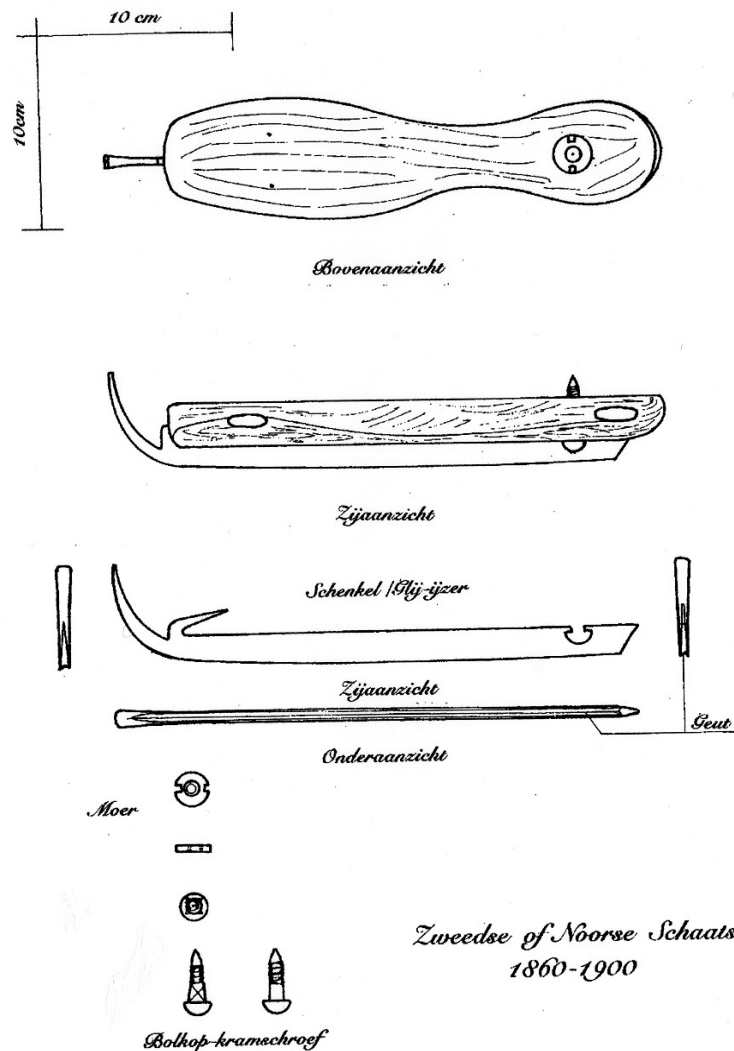
Alleen blz. 20 van de oude catalogus, die destijds door Jan Biegelaar werd samengesteld, bevat foto's uit het museum in Trondheim. De overige foto's (blz. 21 t/m 34) zijn uit het schaatsmuseum in Oslo.

Schaatsen uit Gloppen
West-Noorwegen
ca. 1850
Festskrift, blz. 341, Fig. 5

Aangezien er meerdere verzamelaars geïnteresseerd zijn in de afbeeldingen loont het misschien de moeite om er kwaliteitskopieën van te laten maken. Ik zal er op de a.s. bijeenkomst een drukproef van meenemen.

Alle zeven paar schaatsen in "Festskrift" (zes uit Oslo, één uit Trondheim) die lijken op het model van Bart zijn gedateerd tussen 1845 en 1870. Slechts bij paar no. 5, stokschaatsen uit Gloppen (West Noorwegen), loopt het ijzer ook enigszins door tot voorbij de hakschroef. De sneb daarentegen is wat scherper gebogen en de voetstapel is dikker. Andere benamingen die in het boek aan dit soort types worden gegeven, zijn "promenadeskøiter" (letterlijk: wandelschaatsen) en "helleskøiter" (aflopende schaatsen), voor een paar waarvan de hak hoger is dan de voorkant van het hout. Afgezien van een paar uit Kongsberg en een Deense schaats, wordt de herkomst in het midden gelaten.

Ruim 10 jaar later

Op 20 april j.l. werd ik thuis gebeld door een mij onbekende vrouw uit Huizen. Ze vroeg of ik de "schaatsenverzamelaar" was en toen ik dit beaamde, vertelde ze wat oude schaatsen voor mij te hebben. Ik moest maar even langs komen ...

Zoiets laat ik nooit "koud" worden, dus direct op pad. De mevrouw haalde een doos uit de schuur met daarin een aantal schaatsen die, zo op het eerste gezicht, niet zo spectaculair waren.

Dat veranderde toen ik de schaatsen uit de doos pakte. Onderin bleek een paar prachtige Friese korthalzen te liggen. U weet wel met van die hoge dikke houten halzen. Volgens die mevrouw had haar vader die gekregen rond 1900. Ze wist niet of ze toen nieuw dan wel tweede hands waren.

Waarom nu dit stukje?

Die mevrouw vertelde mij dat ze ruim tien jaar geleden een expositie van mijn schaatsen had bezocht. Ik had daar toen A4-tjes liggen met wat info en natuurlijk de vraag of men nog iets voor mij had. Ze wist dat er op haar schuurzoldertje nog een doos met oude schaatsen stond en ze wilde mij die geven als ze een keer die zolder ging opruimen.

Begin april was het zover en werd de doos van zolder gehaald. Het A4-tje met mijn adres heeft ze al die tijd (dus ruim tien jaar!) bewaard. Een prestatie van formaat en een flinke bos bloemen waard. Zo zie je maar, dat je vele jaren na een expositie nog reacties kunt krijgen.

Ik wens een ieder hetzelfde toe.

Ad de Boer

P.S. De hier afgebeelde Friese korthalzen zijn afkomstig uit de catalogus van de Fa. G.S. Ruiter te Bolsward, ± 1925. Ook in de catalogus van A.K. Hoekstra te Warga staan "Friesche Korthalzen" afgebeeld (zie bijlage, no. 3 - red.)

Hoekstra haakt in bij hardrijders

Halverwege de jaren 80 van de vorige eeuw verschenen de bondsbonzen Van Buttingha Wichers en Baron de Salis met een clubje hardrijders op het internationale toneel. In 1885 versloegen ze op de Grote Wielen weliswaar de Engelsen, maar kregen in Christiania (Oslo) klopp van Axel Paulsen. Een jaar later kwamen ze in Hamburg beter voorbereid aan de start, maar het was weer Paulsen die aan het langste eind trok.

In Nederland trokken de voortrekkers in de schaatsbond de conclusie dat de schaatsen moesten worden verbeterd: de Wichers de Salisschaats werd ontwikkeld. Een reconstructie hiervan volgt in het kerstnummer van "Kouwe drukte".

In Duitsland vond men het juist opmerkelijk dat die Hollanders het (relatief) zo goed deden op hun houten schaatsen, zodat de vraag er naar steeg. De firma A.K. Hoekstra uit Warga vulde dit gat in de markt, zoals blijkt uit advertenties en artikelen uit weekbladen uit die tijd:

De firma Hoekstra stuurt een paar Friese schaatsen - zoals gebruikt door de hardrijders in Hamburg - als monster naar het kantoor van het blad "Wassersport". De ijzers zijn zeer smal en 37 cm lang. Ze worden met (leren) riemen bevestigd. De schaatsen worden opgenomen in een permanente sporttentoonstelling van het weekblad in Berlijn.

(Wassersport 16 April 1886)

Dan volgt naar mijn mening de eerste stap in een gerichte promotiecampagne: Hoekstra heeft in Bielefeldt een vertegenwoordiger in Berlijn gevonden en deze begint uitzonderlijk vroeg met adverteren.

Echt friesische Schlittschuhe v. A. K. Hoekstra-Warga.

Alleiniger Versandt durch

E. Bielefeldt, Berlin W. 57.

(Wassersport 20 August 1886)

Een week later wordt onder het kopje "Friesische Schlittschuhe" vermeld dat het agentschap van Bielefeldt een depot betreft voor Duitsland, Rusland, Engeland (!), Oostenrijk, Zweden en Denemarken. Bielefeldt kan een schitterend product leveren tegen billijke prijzen met een "Stech" of "Schraubdorn" in de hak, zodat ze wat vaster aan de schoen zitten.

(Wassersport 27 August 1886)

In oktober verschijnt er weer een (aangepaste) advertentie, die tot eind 1886 iedere week wordt geplaatst en mogelijk nog langer:

Original-Friesen

von A.K. Hoekstra, Warga (Pr. Friesland).
Allein-Verkauf f. Deutschland, Oesterreich, Russland, Scandinavien etc.

E. BIELEFELDT, Berlin W. 57. Winterfeldtstr. 30 B.

9 Medaillen, zahlreiche Siege.
Bestellungen f. die kommende Saison bitten baldigst aufzugeben. Angabe der Länge des Stiefels genügt.
Leder-Ausrüstung: Original-Friesisch oder nach Wunsch, event. auch unmontirt (6,50).

Ook bevat het nummer opnieuw een artikeltje dat overkomt als een verkapte advertentie: "Die Original-friesischen Schlittschuhe". Men vermeldt dat er een groeiende belangstelling bestaat voor deze schaats die een tijdje uit de mode is geweest. Als specialiteit van Hoekstra wordt het extra geharde staal genoemd. De prijs is vanwege een nieuwe manier van fabriceren (?) aanzienlijk goedkoper dan vroeger. Bovendien kan de schaats nu naar believen met of zonder montuur geleverd worden.

(Wassersport 21 October 1886)

Uit de "Nederlandsche Sport" wordt het bericht overgenomen dat de bond de komende winter drie rijders naar de wedstrijden in Hamburg zal sturen, die waarschijnlijk alle drie met "Hoekstra'schen Schlittschuhen" worden uitgerust. Woorden worden op een goudschaaltje gewogen, want er wordt aan toegevoegd dat "het systeem" weliswaar bij alle Hollandse fabrikaten gelijk is, maar de kwaliteit van Hoekstra de beste.

(Wassersport 18 November 1886)

Het (nieuwe) weekblad "Ahoi!" bericht dat de schaatsfabrikant Hoekstra in Warga in een week tijd 1400 paar schaatsen heeft verkocht in Nederland.

(Ahoi! 13 Januar 1887)

Er worden ook grote partijen Hoekstra-schaatsen naar diverse plaatsen in Duitsland verzonden. (Nederlandsche Sport 22 januari 1887)

De Zuid-Hollander Arie van den Berg wint in Hamburg de mijl van de Noor Harald Hagen op Wichers de Salisschaatsen van Hoekstra.

(Nederlandsche Sport 22 januari 1887)

In het volgende seizoen heeft Hoekstra voor Hamburg een aparte vertegenwoordiger:

Original-Friesen v. A. K. Hoekstra.
 9 Mal prämiert. Gesetzlich geschützt.
 Anerkannt bestes System für **Schnelllauf.**
 Extra gehärteter Stahl, Handarbeit. — Versand nur durch den
 General-Agenten
E. Bielefeldt, Berlin W., Winterfeldstr. 30b.
 Preis: unmontiert **M. 8,50**, mit Lederzeug **M. 10** gegen Vorher-
 einsendung oder Nachnahme **franco.** — Mass: Stiefellänge.
 Für Hamburg nimmt Herr **W. Gronemann, Neue Rosen-**
 Strasse 63, Bestellungen entgegen.

(Wassersport 6 October 1887)

Vervolgens adverteert Bielefeldt met verschillende bindingen zonder de naam Hoekstra te gebruiken:

Original-Friesen.
 9 mal prämiert. Anerkannt bestes System für **Schnelllauf.**
 (für jeden Stiefel passend).
E. BIELEFELDT, Berlin W., Winterfeld-Strasse 30b.

Deutsche Bindung (mit Schnalle) à 10,50 Mark per Paar.
 Friesische Bindung à 10 Mark per Paar.

(Wassersport 24 November 1887)

In het volgende nummer (Wassersport 1 December 1887) verschijnt een ingezonden stuk onder de naam "Friesische Schlittschuhe", waarin de schaatsen van Hoekstra uit bovenstaande advertentie opnieuw worden afgebeeld en de Duitse binding uitvoerig wordt toegelicht.

Gronemann beperkt zich niet uitsluitend tot het promoten van houten schaatsen:

(Wassersport 22 December 1887)

Bielefeldt gaat daar in mee:

E. Bielefeldt
 BERLIN W., Winterfeldstrasse 30b.
 Alleinige Vertretung von Hoekstra's
 Original-Friesen mit deutscher Bindung.
 leicht, bequem, für Schnellläufer. . . 10,50 M.
 leicht, bequem, für Schnellläufer (Paulsen). . . 19,00 M.
 leicht, bequem, für Schnellläufer (Werner). . . 19,00 M.
 leicht, bequem, für Kunstläufer . . . 14,00 M.
 Vertreter für Hamburg:
 Herr **W. Gronemann, Neue Rosenstr. 63.**

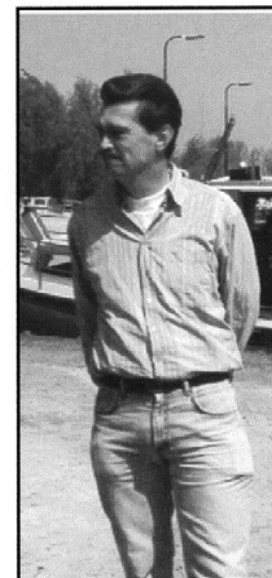
Dit gebeurt mogelijk omdat andere firma's, zoals het Noorse L.H. Hagen, inmiddels ook in Duitse bladen adverteren met hoge noren. In ieder geval raakt Hoekstra met zijn "houtjes" steeds meer uit beeld.
 (Wassersport 12 Januar 1888)

Niko Mulder

Stempelkaart (6)

Op de "Stempelkaart" laten verzamelaars hun sporen na. De vragen zijn standaard. De antwoorden hopelijk niet.

- Naam:** Matthy van Klaveren
 Mina Krusemanpark 72
 1963 EL HEEMSKERK
 0251-241492
- Beroep:** Senior Systeem Ontwerper
- Verzamelaar:** sinds ± 1980 met enige grote tussenpozes. Begonnen met alleen Elfstedentochten, later ook op andere terreinen van het schaatsen.
- Lid Poolster:** vanaf 1993, hoewel ik hier niet helemaal zeker van ben.
- Topschaats:** Elfstedenschaats van J. Nooitgedagt & Zn.
 2 paar kruischaatsen, eind 1800? Merkloos.
- Topstuk boek:** Elfstedencouranten uitgegeven door de "Friese Elfstedenvereeniging" in 1940
- Topobject:** Hoewel er weinig echt bovenuit springt ben ik erg blij met twee schoolfilmpjes uit 1956 en 1963 met beeldjes van de toen gereden Elfstedentochten.
- Belangstelling:** De belangstelling is eigenlijk breed, alhoewel mijn eerste prioriteit ligt bij de Elfstedentochten. Daarnaast alles op het gebied van toerschaatsen en tochten, alsmede ook oude schaatsen en alles rond ijsvermaak.

Matthy in Warga

Wordt vervolgd op bladzijde 29

Vraag en aanbod

Te koop gevraagd:

1. Schoolplaten met schaats- en/of andere wintertaferelen (o.a. Uitg. Malmberg `s Hertogenbosch). Ook voor zo'n oude houten kist waarin de platen werden bewaard heb ik erg veel belangstelling.
2. "Ard en Keessie" ijsmuts (met strepen)

Karin Davidse, Hardinxveld (0184-618870)

Vervolg stempelkaart (6)

Kouwe drukte: Het bindmiddel tussen een aantal individualisten, waarvan ik hoop dat het mij voorziet van kennis. Bovendien denk ik dat er een stimulerende werking van uit gaat, zeker als je naast uitbreiding van kennis ook uitbreiding van je verzameling kan bewerkstelligen.

De Poolster: Wij zijn allen besmet met dezelfde bacil. Mijn wens zou zijn dat we elkaars verzameling ook als een aanvulling/verlengstuk zien van datgene wat ons allen zo bezig houdt en van wat wij zelf al bezitten. Daarnaast denk ik dat de Poolster een club is waar gelijkgestemden in zitten die gezamenlijk een hoop kennis hebben op het gebied van schaatsen in al zijn facetten. Het afschaffen van de jaardag zou mijns inziens het einde betekenen van deze club, daarom moeten we alles doen om dat te voorkomen. Wanneer iemand stopt met zijn verzameling dan hoop ik dat hij zoveel voldoening hiervan heeft gehad en zoveel plezier aan de Poolster heeft beleefd dat hij denkt liever de verzameling naar een van hun, dan naar een (buitenlandse) buitenstaander. Het is toch een stukje cultuurgood en geschiedenis van in hoofdzaak Nederland, wat niet verloren mag gaan.

Stempelkaart (7)

Naam: Aukje Wiersma - de Haan
Eskesstraat 81
9291 GW KOLLUM
0511-451291

Beroep: huisvrouw

Verzamelaar: sinds 1993

Lid Poolster: sinds december 1997

Topschaats: een paar kinderschaatsjes uit de 19e eeuw

Topstuk boek: "De Zilveren Schaatsen" van P.J. Andriessen uit 1923

Topobject: 2 briefkaarten met wintertaferel uit 1903

Belangstelling: Heel breed. Schaatsen van toen en nu, boeken, reclamemateriaal, etc.

Kouwe drukte: Ik hoop dat het een "gezellig" bulletin wordt, waarin een ieder z'n zegje kwijt kan. En dat een ieder er informatie uit kan halen, welke voor hem of haar interessant is.

De Poolster: Ik weet nog niet wat ik ervan moet vinden, omdat ik pas sinds december '97 lid ben.

Twee boeken te koop aangeboden:

- "Kunstfertigkeit im Eislaufen" (1925), Holletschek, f 30,--
- "Spuren auf dem Eise" (1881), 1e druk. f 45,--

Ad de Boer (035-5252492)

Hoe behandel ik oude schaatsen (1)

Dit is een cruciale vraag, die vele malen gesteld wordt; zeker door beginnende verzamelaars.

Belangrijk is van welk principe je uitgaat: wil ik van mijn antieke schaatsen glimmende, mooi gepolijste exemplaren maken, waarvan het houtje mooi gelakt is en goed in de antiekwas zit? Of wil ik mijn oude schaatsen in zo'n authentiek mogelijke staat laten, er zo min mogelijk aan verfraaien, alleen het hoogst noodzakelijke onderhoud plegen en zorgen dat de evt. houtworm deskundig bestreden wordt?

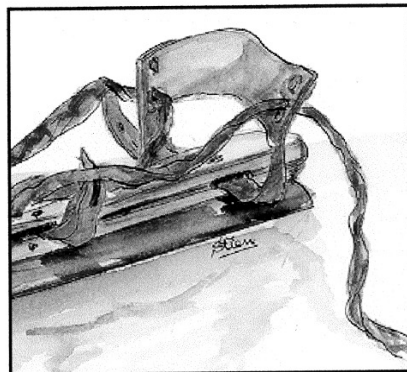
Verzamelaars die mij enigszins kennen weten dat mijn voorkeur uitgaat naar de laatste optie: er zo min mogelijk aan opknappen. Wèl uit elkaar halen, om te kijken hoe de bevestiging is, of er een productiecijfer in het ijzer staat of andere bijzonderheden te ontdekken vallen; altijd spannend!

Wat het onderhoud betreft het volgende. Het ijzer liefst handmatig schuren met eerst grof en daarna wat fijner schuurpapier, zodat zoveel mogelijk van de structuur in het ijzer zichtbaar blijft. Aan het houtje zo min mogelijk doen; hooguit licht inwrijven met antiekwas. Ook lijnolie is een goed middel om het hout te conserveren en de structuur van het hout goed uit te laten komen. De houtjes insmeren met oud koffiedik om ze een mooi donderbruin oud kleurtje te geven - een middel dat mij eens aangeraden werd - zou ik niet adviseren

Een probleempje apart is het leerwerk. Moet je de leertjes die nog op de schaatsen zitten er altijd bij houden, of niet? Zelf bekijk ik dit van schaats tot schaats. Is het leerwerk enigszins bijzonder, dan goed in het ledervet zetten en aan de schaats laten zitten. Zo niet, dan het leerwerk er af halen. Soms vind ik het leerwerk storend en haalt dit iets weg van de mooie vorm van een schaats.

Dit zijn zomaar wat persoonlijke overwegingen hoe ik tegen het conserveren van schaatsen aankijk. Ik realiseer mij heel goed dat iemand anders een heel andere visie kan hebben. En dat is juist boeiend: zoveel hoofden, zoveel zinnen!

Annie Broere.

Leerwerk
detail van een ansichtkaart van Stien Huisman

Hoe behandel ik oude schaatsen (2)

Waarom die "moeite"?

Wanneer ik in het bezit kom van een paar oude schaatsen die in mijn verzameling passen doe ik het volgende:

Over het algemeen zien ze er niet mooi meer uit omdat ze en intensief zijn gebruikt en jaren op een plaats hebben gelegen waar nooit meer naar ze is omgekeken.

Ik verwijder voorzichtig de schroef waarmee het ijzer wordt vast gehouden; indien te roestig voorzichtig met wat IMAL en wat gereedschap.

Daarna schuur ik het ijzer schoon om de naam van de fabrikant leesbaar te maken. Niet te veel want het hoeft niet nieuw te zijn.

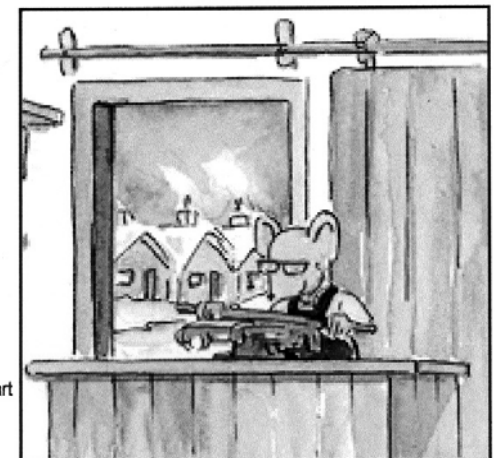
Ook de houtjes worden goed onder handen genomen daar deze over het algemeen erg vuil zijn. Een schuurbeurt doet wonderen en laat het houtje in zijn natuurlijke oorsprong terugkeren. Met een behandeling van bijenwas breng ik er weer wat glans op. Lakken heb ik het hout nooit gedaan.

Daarna wordt het leerwerk als het nog aanwezig is met naald en draad hersteld.

Dit geeft mij een "kick" als de schaatsen weer in oude glorie aan mijn verzameling worden toegevoegd.

Dus daarom die "moeite".

Alex Kampinga

"De Werkplaats"

detail van een ansichtkaart
naar een ontwerp
van Stien Huisman

Aanhoudend winters

Alsjeblieft. Een nieuwe rubriek over kunstwerken of andersoortige herinneringen aan winterse taferelen in de lage landen. Ze staan soms midden in het dorp, of zomaar ergens langs de weg. Uit hout gesneden, uit steen gehouwen, in brons gegoten of in glas gelood.

Openbaar kunstbezit met een koude rilling. Ken je zoiets uit je eigen omgeving, maak er werk van en licht ons even in.

Niko Mulder vond in dat veel te strakke Flevoland geen halfvergane arreslee in de prut van de voormalige Zuiderzeebodem, maar bikkels van kerels midden in een zee van "ijsschotsen" in Urk, die oude pukkel op dat jonge gladde Flevohuidje.

"Het kunstwerk 'De Ijsloper' is een eerbetoon aan de bemanningen van

deze vlet, die in de dagen dat Urk een eiland was en in strenge winters als Urk was geïsoleerd door ijsgang op de Zuiderzee, de verbinding onderhield met de vaste wal Kampen en het eiland Schokland.

Het was toen de enige verbinding die zorg droeg voor het vervoer van post, het wegbrengen van zieken, het ophalen van overleden plaatsgenoten, het mondjesmaat aanvoeren van proviand en het redden van mensen van in het ijs beknelde schepen. Bovendien zorgden de ijslopertochten vóór de

komst van telegraaf en telefoon voor het enige contact tussen Urk en de rest van de wereld."

Bovenstaande tekst staat op een plaquette bij het kunstwerk van de Urker kunstenaar Piet Brouwer. Het werd op 21 april 1994 onthuld.

T. de Vries leefde zich op papier in:

*Een raadselachtig fenomeen
tien mannen, die welhaast verloren
in dichte nevels om zich heen
hun hakken in de schotsen boren.*

*Ze zijn nu gans en al alleen:
er is geen mistsein meer te horen
en 't licht dat van de vuren scheen
ging in de grauwe nacht verloren.*

*Ze stonden met z'n allen klaar
voor wat een bloedreis werd geheten,
en hebben huis en haard vergeten
om in een tocht zo bang en zwaar
en menigmaal in doodsgevaar,
zich met 'hun' element te meten.*

In iets gewijzigde vorm was dit gedicht al opgenomen in "Bloedreizen in barre winters" (Stichting Urker Uitgaven, 1992, 160 blz., geen ISBN). Het is in Urk misschien nog wel te koop of mogelijk in het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. Daar ligt nu ook de houten ijsvlet "De Ijsloper".

Voor liefhebbers is het kinderboekje "Tocht met de Ijsvlet" van K. Norel met tekeningen van Louis v.d. Berg nog een leuke aanwinst. Met een beetje geluk vind je het in een tweedehandsboekwinkeltje.

Illustratie uit "Tocht met de Ijsvlet"

Niko Mulder

Pensky's "uitvinding"

Fred de Vegt (sportief logo!) dook in de oude doos:

Erfindung zur Befestigung der Schlittschuhe.

Die Fußspitze ist mit einer Lederkappe versehen, sodaß für die Hackenbefestigung nur ein Riemen erforderlich ist. Diese Erfindung wurde von Ferdinand Pensky in Königsberg in Preußen etwa um 1868 gemacht.

Annie Broere vertaalt:

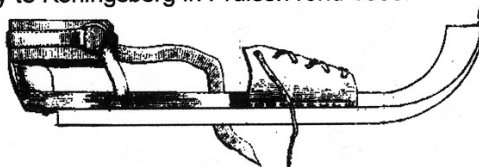
Uitvinding voor het onderbinden van schaatsen.

De voorkant van de schaats is van een leren kap voorzien, zodat voor de bevestiging van de hak slechts een riem nodig is. Deze uitvinding werd gedaan door Ferdinand Pensky te Koningsberg in Pruisen rond 1868.

Opmerking van de redactie:

Deze leren kap is volgens ons geen echte uitvinding van Pensky.

In zijn boekje *"De Schaatsenrijder"* uit 1848 vermeldt A.v.D. reeds dat een dergelijke binding door Tsaar Peter de Grote, "die in 1697 te Zaandam verblijf hield", is uitgevonden. De afbeelding van de Friese schaatsen uit dat vroege werkje hebben we hier opgenomen.

Schaatsers op tegels (2)

In een vorige bijdrage schreef ik over winterse tafereeltjes op Nederlandse wandtegels. Een andere voor de schaatsenliefhebber (is dat identiek met schaatsliefhebber?) interessante tegel is die met individuele schaatsers zonder een landschapsachtergrond. Deze figuurtegels zijn vanaf de 17e eeuw gemaakt. De vroegste zijn behoorlijk dik, soms meer dan 1,5 cm, en hebben een fors getekend hoekmotief. De meest voorkomende hoekmotieven zijn de "ossenkop" (fig. 1) en "spin" (fig. 2).

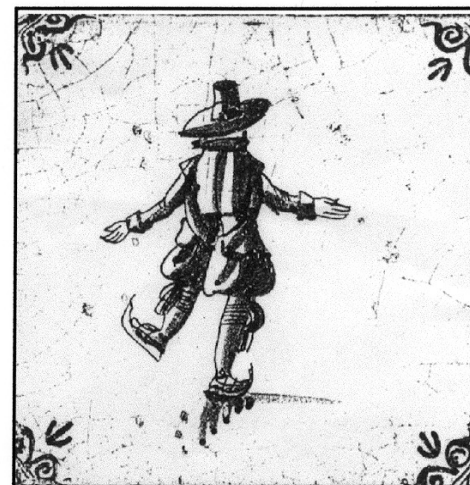

Fig. 1 Tegel met "ossenkop" als hoekvulling; 17e eeuw

Latere tegels zijn dunner (men werd zuiniger met de klei en ook de hoekmotieven en afgebeelde figuren werden kleiner. Aan de hand van deze karakteristieken kan een leek al gauw uitmaken hoe oud een tegel ongeveer is. Houvast bieden ook de zogenaamde "putjes" die in één of meer tegelhoeken voorkomen. Deze putjes zijn gaatjes die veroorzaakt werden door de spijkertjes op de vierkante tegelplankjes die op de vochtige nog niet gebakken tegel werden gelegd en waarlangs de tegel werd afgesneden. De spijkertjes dienden om verschuiven van de tegel bij het snijden te voorkomen. Alleen tegels van voor 1850 hebben meestal één of meer putjes.

Tegels met schaatsers kunnen in een aantal categorieën worden ingedeeld:

- met schaatsende man (of een enkele maal een vrouw), die van ons weg schaatst en die we dus op de rug zien;
- met schaatser die we in zijaanzicht zien, vaak met een ijsstok over de schouder;
- met knielende schaatser, die bezig is schaatsen onder te binden;
- met schaatser die achterover valt ;

Fig. 2 Tegel met "spin" als hoekvulling; 17e eeuw
Spinnetjes in linkerhoeken gevloeid

- met schaatser die een slee voortduwt;
- met een soort dansende schaatser. Terwijl de figuren op de hiervoor genoemde tegels meestal nogal stijf getekend zijn, is deze figuur veel vlotter getekend.

We beëindigen deze opsomming die waarschijnlijk niet volledig is. De meeste van deze tegels dateren uit de 17e eeuw en zijn blauw. Paarse tegels kwamen toen bijna niet voor.

Een vroege po-lychrome kwadraat- of cirkeltegel is mij niet bekend, maar komt misschien ook voor wie kan mij daar op attenderen?). Latere tegels met schaatser zijn vaak tegels uit series met kinderspelen of amors. Deze worden in een volgend artikelje behandeld.

De tegels zoals besproken kwamen vaak voor in series met voorstellingen van andere figuren en zijn vrij zeldzaam. Hierdoor zal een vroege 17e eeuwse tegel met een schaatser, mits van goede kwaliteit (mooi glazuur, niet gerestaureerd en onbeschadigd) al gauw zo'n f 300,00 kosten.

M. Nieuwhof, Bennekom

Een besloten veiling - een voorstel

Als een verkoper (evt. van buiten "De Poolster") zijn/haar verzameling in één koop van de hand wil doen, is dat voor een individuele koper vaak niet interessant of te duur. Een besloten veiling kan hier uitkomst bieden en daarin kan "De Poolster" een rol spelen door bijvoorbeeld een veilingcommissie in het leven te roepen en een reglement op te stellen. Want voordat we er aan beginnen moeten er duidelijke afspraken over op papier komen die door iedereen onderschreven worden. Wie wil er ruzie in de tent?

Hoewel het in de tijdgeest besloten ligt dat het kapitaal regeert, is het bij een verzamelkring als de onze raadzaam om al te veel prijsopdrijving uit te sluiten. Noem het bescherming van de man met de kleine beurs. Dit kan als volgt: de verkoper stelt samen met de veilingcommissie minimumprijzen per kavel vast en als regel zou dan kunnen gelden dat daar maximaal 30 of 50 % bovenop mag komen. Bij meerdere gegadigden beslist het lot. Overige randvoorwaarden en/of regels zouden kunnen zijn:

- uit ons midden wordt een veilingcommissie opgericht
- kopers zijn aangesloten bij De Poolster en hebben zich akkoord verklaard met het veilingreglement
- handelaren zijn van deelname uitgesloten
- veiling wordt via "Kouwe drukte" of per brief bekend gemaakt
- kijkdag en veiling op dezelfde dag
- contante betaling van kavels
- verkoper zorgt voor toezichthouders, geldinners(s)
- veilingcommissie levert veilingmeester
- veilingcommissie bepaalt samen met verkoper samenstelling, volgorde en prijzen van kavels
- veilingcommissie bepaalt percentage voor maximumprijs (bijv. minimumprijs + 50% = maximumprijs)
- als er geen kopers zijn voor een kavel kan de verkoper het kavel intrekken of besluiten per afslag te verkopen (afmijnen)

De op te richten veilingcommissie zal allereerst de zwakke plekken in de opzet (bijvoorbeeld: hoe regel je het loten zo eerlijk mogelijk) eruit moeten halen, voordat ze tot een veiling over gaat. En dan nog is het heel belangrijk dat een eerste poging kleinschalig wordt opgezet, dus met niet al te veel kavels. Want al kook je zoiets nog zo goed voor, je zult toch door schade en schande wijzer worden. Maar dan toch liever zonder dat men elkaar met schaatsen om de oren slaat!

Misschien kan het oprichten van een veilingcommissie kort besproken worden op de aanstaande bijeenkomst.

Niko Mulder

Van de redactie

Kouwe Drukke is een uitgave van "De Poolster", verzamelkring van winterse objecten. Verschijnt drie maal per jaar. Losse nummers vijf gulden (incl. verzendkosten).

Misdrukken, bezorgfouten of iets dergelijks zo snel mogelijk doorbellen a.u.b.: 0318-416489.

Redactie-adres:

Niko Mulder
Schoener 48-01
8243 XT LELYSTAD
tel. 0320-251663

Leden redactie:

Wiebe Blauw, tel. 071-5175873
Annie Broere, tel. 0316-223081
Bart van de Peppel, tel. 0318-416489

Secretariaat De Poolster:

tijdelijk onvervuld!

Voorzitter:

Matthy van Klaveren
tel. 0251-241492

Penningmeester:

Bart van de Peppel
tel. 0318-416489

Abonnement

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht f 25,- over te maken op gironummer 7753528

t.n.v. B.W. v.d. Peppel - inz. Poolster
Marijkelaan 7
6721 GN BENNEKOM

Vermeld vooral - inz. Poolster - achter B.W. v.d. Peppel!

Kopij

Voor het decembernummer van Kouwe drukke moet de kopij **uiterlijk 20 november 1998** binnen zijn op het redactie-adres. Handgeschreven, getypt of op diskette, het is ons om het even. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld, maar a.u.b. niet op het allerlaatste moment.

Kopieeradvis

Als je kopieën op wilt sturen ...

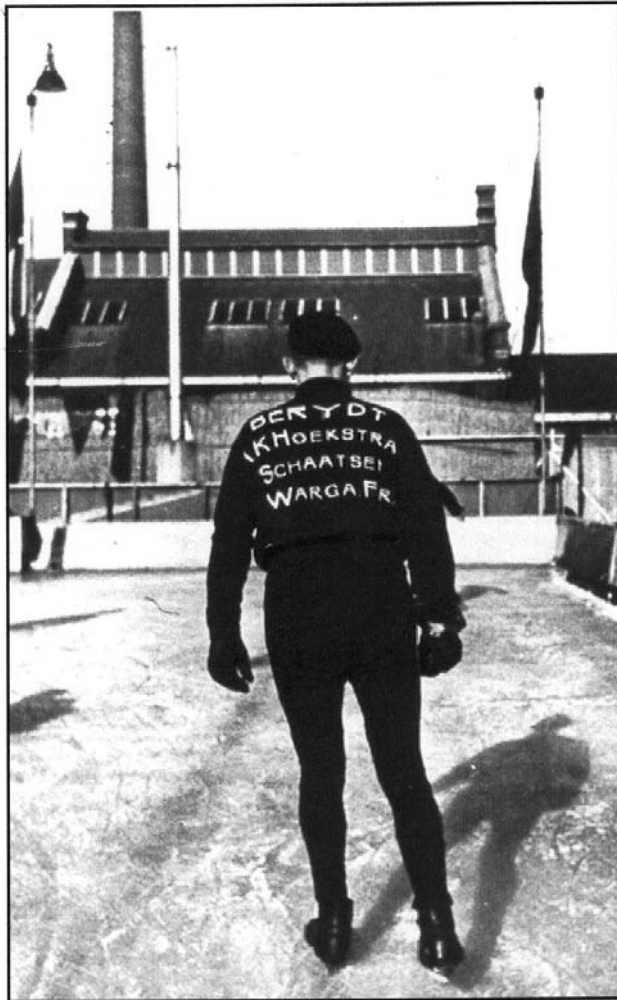
- laat ze maken bij vakbekwame kopieerwinkels
- bij voorkeur in zwart-wit op een kleurenkopieerapparaat; dit is wel duurder, maar verhoogt de kwaliteit van ons blad enorm
- hang schaatsen op aan nylon visgaren (0,4 mm) als je er foto's van wilt maken, zorg voor een contrasterende achtergrond en laat ze elkaar niet overlappen

Inhoud Kerstnummer

Terugblik op 25 jaar Poolster

Ontwikkeling van de Wichers de Salisschaats

Herdruk van de uitgave Kouwe Drukke 1^e jaargang, nummer 3
september 1998

Reclameschaatser voor Hoekstra - verzameling Anrie Broere

Behoort bij ISSN 1572-4476
St. "De Poolster" B.W. van de Peppel, augustus '05